

MŰHELYTANULMÁNYOK A NYELVMŰVELÉSRŐL

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 71.

MŰHELYTANULMÁNYOK A NYELVMŰVELÉSÉRŐL

Szerkesztette

DOMONKOSI ÁGNES – LANSTYÁK ISTVÁN – POSGAY ILDIKÓ

GRAMMA NYELVI IRODA – TINTA KÖNYVKIADÓ
DUNASZERDAHELY – BUDAPEST, 2007

SEGÉDKÖNYVEK
A NYELVÉSZET TANULMÁNYOZÁSÁHOZ 71.

Sorozatszerkesztő:

KISS GÁBOR

Szerkesztette:

DOMONKOSI ÁGNES – LANSTYÁK ISTVÁN – POSGAY ILDIKÓ

Lektorálta:

SZÉPE GYÖRGY

A kötet kiadását az MTA Határon Túli
Magyar Tudományos Ösztöndíjprogram támogatta.

A kötet tanulmányainak alapjául szolgáló előadások
az Arany János Közalapítvány és az Illyés Közalapítvány által támogatott
alkalmazott nyelvészeti műhelytalálkozókön hangzottak el.

A borítón található kép Kardos Tamás felvétele,
amely az I. Alkalmazott Nyelvészeti Műhelytalálkozót követő kiránduláson,
a csábrági vár romjainál készült.

ISSN 1419-6603
ISBN 978-963-7094-75-0

© A szerzők, 2007

© Gramma Nyelvi Iroda – TINTA Könyvkiadó, 2007

A kiadásért felelős
a TINTA Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Temesi Viola
Műszaki szerkesztő: Bagu László

TARTALOM

Előszó	7
I. Nyelvművelés és nyelvtudomány – a nyelvművelés szemlélete és tevékenysége	
HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET	
A nyelvművelés fogalma és térrénumai	13
TOLCSVAI NAGY GÁBOR	
Nyelvelírás és nyelvi értékelés. Problémavázlat	27
KEMÉNY GÁBOR	
Nyelvelírás – nyelvművelés – stílusztika	33
DOMONKOSI ÁGNES	
Az értékelés és a minősítés a nyelvművelésben	38
SZABÓMIHÁLY GIZELLA	
A nyelvi menedzselés lehetséges szerepe a magyar nyelvalkításban	52
II. A nyelvi szolgáltatások gyakorlata: közönségszolgálat, segédeszközök	
EÖRY VILMA	
Nyelvtervezési feladatok az MTA Nyelvtudományi Intézetében	71
SZABÓMIHÁLY GIZELLA	
Az internet felhasználása a nyelvtervezésben és a nyelvművelésben	75
EÖRY VILMA	
A nyelvművelés segédeszközei: szótárak, nyelvtanok, nyelvészeti szakirodalom	87
ITTZÉS NÓRA	
A minősítés kérdése a szótárban	95
III. Norma és kodifikáció a helyesírásban	
MÁRTONFI ATTILA	
A magyar helyesírás problémái a lexikográfus szemével	107
KARDOS TAMÁS	
A magyar helyesírás problémái a nyelvi közönségszolgálat tükrében. Gondolatok a helyesírási szabályzat 12. kiadása elé	114
LACZKÓ KRISZTINA	
A helyesírási szabályzat 12. kiadásáról	130

MÁRTONFI ATTILA	
Időszerű-e A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásának az előkészítése?	134
IV. Nyelvművelő babonák, nyelvi mítoszok, purizmus	
DOMONKOSI ÁGNES	
Nyelvi babonák és sztereotípiák: a helyes és a helytelen a népi nyelvészeti szemléletben	141
LANSTYÁK ISTVÁN	
A nyelvi tévhitokről	154
LANSTYÁK ISTVÁN	
Általános nyelvi mítoszok	174
POSGAY ILDIKÓ	
A purizmus értelmezése	213
SIMON SZABOLCS	
Purizmus az anyanyelvi nevelésben	219
V. Nyelvművelés kétnyelvű környezetben	
KOLLÁTH ANNA	
A norma kétnyelvű környezetben – muravidéki nyelvhasználati jelenségek és megítélésük	233
MISAD KATALIN	
Standardtól eltérő helyesírási formák a szlovákiai magyar nyelvű sajtóban	246
VI. Mellékletek	
Az I. Alkalmazott Nyelvészeti Műhelytalálkozó programja	261
A II. Alkalmazott Nyelvészeti Műhelytalálkozó programja	262
VII. A kötet szerzőiről	
263	
VIII. Mutatók	
Névmutató	271
Tárgymutató	274
Szómutató	289

ELŐSZÓ

A kötet, melyet a kedves olvasó a kezében tart, két alkalmazott nyelvészeti műhelytalálkozó anyagát, az ott elhangzott előadások tanulmányokká formált változatát tartalmazza. Gyűjteményünket abban a reményben bocsátjuk útjára, hogy hozzájárulunk vele a nyelvműveléssel kapcsolatos problémák tisztázásához.

A két műhelytalálkozó közös rendezvénye volt az MTA Nyelvtudományi Intézete nyelvművelő osztályának és a dunaszerdahelyi Gramma Nyelvi Irodának. A kezdeményezés a Gramma Nyelvi Irodától jött, az inspiráció viszont a nyelvművelő osztálytól, melynek 2003. szeptember 30-án rendezett kerekasztal-konferenciája volt az az esemény, amely világossá tette, hogy a nyelvművelés kérdéseiről eltérően vélekedők közt a párbeszéd nemcsak szükséges, hanem lehetséges is.

Az első találkozót a Gramma rendezte a rovásírásos emlékérről híres Felsőszemerédhez közeli honti községben, Paláston. A szervezők és a résztvevők optimizmusára vall, hogy már első alkalommal sorszámokkal látták el a rendezvény nevét: I. Alkalmazott Nyelvészeti Műhelytalálkozó, abban a reményben, hogy majd újabb találkozókra is sor kerül. Így is lett, mivel 2005 szeptemberében megtartottuk a II. Alkalmazott Nyelvészeti Műhelytalálkozót is, Budapesten, a Nyelvtudományi Intézet épületében, sőt egy kisebb munkatalálkozóra 2006. október 28-án is sor került, az V. Gramma Nyelvészeti Napok keretében (de ezen nem hangzottak el előadások). A találkozók résztvevői, mint azt a kötet szerzőinek névsora is mutatja, nemcsak a két szervező intézmény munkatársai voltak, hanem az MTA határon túli nyelvi irodáinak munkatársai, illetve az Eötvös Loránd Tudományegyetem olyan oktatói is, akik a találkozókra megvitatott témák kiemelkedő eredményekkel rendelkező művelői.

Miért tartottuk fontosnak, hogy a nyelvművelés elméleti és gyakorlati kérdéseiről tanácskozzunk, hiszen ezekre a kérdésekre vagy vannak már válaszok, vagy – elfogadva a nyelvművelés ellenzőinek a véleményét – nincs szükség rájuk? A résztvevők sok mindenben nem értettek egyet, mégis teljes egység volt köztük abban a kardinális kérdésben, hogy a nyelvközösségben folyamatosan meglévő nyelvi problémák megoldása fontos és nyelvészhez egyáltalán nem méltatlan feladat, s a nyelvi változásokba való beavatkozás is lehet értelmes és sikeresen megvalósítható célja a nyelvalkításnak. Az pedig, hogy a nyelvművelés jelenlegi gyakorlata a nyelvi problémákat gerjeszti, nem pedig megoldja, és a nyelvi változásokba való beavatkozási kísérletei alapvetően a változások megfékezését vagy visszafordítását célozzák, nem pedig a nyelv kifejezőeszközeinek a differenciálását és gazdagítását, nem lehet ok arra, hogy a különböző nyelvalkító tevékenységeket eleve elhibázottnak vagy károsnak ítéljük.

Ez a meggyőződés pedig elegendő alapot szolgáltatott a közös munkához, ahhoz, hogy áttekintsük a hagyományosan a nyelvművelés feladatkörébe sorolt tevékenységeket – a nyelvi szolgáltatások nyújtását (azaz a nyelvi tanácsadást, a nyelvi produktumok

értékelését és javítását), a korpuszalakítást (ami nem más, mint a nyelvi változásokba való tudatos beavatkozás), valamint ezek háttértevékenységeként a nyelvi ismeretterjesztést, illetve a mindezek szolgálatában álló segédeszközök létrehozását – és részletebben megvitassunk néhányat az ezekhez kapcsolódó problémák közül.

A magyar nyelvközösséget említve talán magától értetődő, de itt is hangsúlyozni szeretnénk, hogy a kisebbségben élő, többnyire kétnyelvű magyarok számára még nagyobb jelentősége van a korpuszalakításnak, a nyelvi tanácsadásnak, a nyelvi bizonytalanságok eloszlatásának, a nyelvi konfliktusok feloldásának. A két találkozó ebben is előrelépést jelentett: a magyarországi kollégák és a határon túli magyar nyelvi irodák munkatársai személyesen beszélhették meg a nyelvművelő munkával járó elméleti és gyakorlati kérdéseket. A találkozókön a hangsúly mégis a nyelvművelés általános kérdéseket, mivel a szervezők úgy látták és látják: a két- és többnyelvűségi helyzetekhez kötődő nyelvalakítás sajátos problémái csak egy egységes nyelvalakítás-elmélet keretében oldhatók meg sikeresen.

A műhelytalálkozók a nyelvművelés vitatott és időszerű kérdéseit tematikus egységekben tárgyalták: az egyes részterületeken mindig egy-két vitaindító előadás hangzott el, amelyeket korreferátumok, hozzászólások követtek. Az egyes témakörök megtárgyalása után minden területen olyan tézisek megfogalmazására törekedtünk, amelyek a résztvevők egyetértésére építve mutatták volna be közös állásfoglalásunkat. A tézisek végső megszövegezésében végül is nem sikerült egyetértésre jutnunk (kötetünk kései megjelenésének a fő oka épp a tézisek kérdésének rendezetlensége volt), s ezért ezeket a kötet nem is tartalmazza. Az olyan tézisek, amelyekkel minden résztvevő egyetértett volna, túlon túl általánosak lettek volna ahhoz, hogy érdemi módon hozzájáruljanak a nyelvműveléssel kapcsolatos problémák megoldásához.

Kötetünk az elhangzott és a hozzászólások alapján átdolgozott vitaindítókat öt főbb csomópont köré rendezve tartalmazza: a konferenciák anyagát áttekintve (I.) a nyelvtudomány és a nyelvművelés viszonya, a nyelvművelés szemlélete, (II.) a nyelvi szolgáltatások gyakorlata, (III.) a helyesírás szabályozásának és gyakorlatának ellentmondásai, (IV.) a nyelvi babonák, mítoszok, ideológiák kérdései és (V.) a nyelvművelésnek a kétnyelvű környezetből adódó feladatai, nehézségei tüntek a legfőbb kérdésköröknek, így a műhelymunka eredményeit ezek alapján osztottuk fejezetekre.

Az első fejezet a nyelvművelés fogalmának meghatározására és újraértelmezésére, illetve a szemléletének leírására és feladatkörének kijelölésére törekvő írásokat foglalja magába, kitérve a nyelvtudomány és a nyelvművelés viszonyára, a nyelvművelés szintereire és a nyelvhasználat értékelésének szükségességére is.

A kötet szerzőinek többsége nyelvi tanácsadásban, közönségszolgálati munkában is részt vesz; a második fejezet ehhez kapcsolódva a nyelvi problémakezelés gyakorlatáról és az alkalmazható segédeszközökről, a szótárak, kézikönyvek és az internet felhasználási lehetőségeiről ad számot.

A harmadik fejezet több szempontból, a közönségszolgálati munka tanulságainak és helyesírási kézikönyvek szerkesztési tapasztalatainak szemszögéből is megmutatja a helyesírás szabályozásának ellentmondásait.

A nyelvi mítoszok és babonák olyan nyelvi, nyelvhasználati jelenségekre vonatkozó vélekedések, amelyek tudományos igazolhatóságuktól függetlenül élnek a beszélők kisebb-nagyobb csoportjainak elképzeléseiben. A negyedik fejezet ezeknek a jelenségeknek a természetét, hagyományozódását is bemutatja, és egyes nyelvi mítoszok cáfolatát

is tartalmazza. A gyakran nyelvi mítoszokon alapuló ideológiák közül a purizmussal foglalkoztunk részletesebben, ebben a fejezetben található meg a kötetnek ezt a kérdéskört tárgyaló írásai is.

Külön fejezetbe kerültek a nyelvművelésnek a kétnyelvű környezetből adódó sajátos helyzetét és feladatait bemutató tanulmányok: bemutatva a standard változathoz való viszonyulás kérdéseit és az egynyelvű helyzethez képest összetettebb, differenciáltabb nyelvalakítási feladatokat is.

Itt szeretnénk megemlíteni két embert, akinek a segítségével, gyors és gondos munkájáért nagyon hálásak vagyunk: az egyik Szépe György, a kötet szakmai lektora, a másik pedig Fenyvesi Anna, aki az angol nyelvű összefoglalók nyelvi ellenőrzését végezte, sőt egyiküket-másikat újra is fordította.

A második műhelytalálkozón már egyre többen használtuk a „palásti folyamat” kifejezést, amellyel két dologra utaltunk. Egyrészt arra, hogy valami elkezdődött 2004 szeptemberében Paláston. Valami, ami segítheti a nyelvművelés megújulását, mivel összehozza a szakembereket, határon innen és túl. Másrészt folyamatról van szó, amely a párbeszéd folytatásának lehetőségét és szükségességét is jelenti, hiszen sok még a tennivalónk ezen a területen. A folyamatosságban bízva ajánljuk olvasóink figyelmébe ezt a kötetet, azzal a reménnyel, hogy a három találkozót újabb rendezvények, s a róluk megjelent könyvet további kötetek követik majd.

Budapest – Dunaszerdahely, 2006 decembere

A szerkesztők